

भाषिक अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय घोषणा-पत्र

प्रस्तावना

नेपाल जनजाति महासंघको आयोजनामा २०५६ चैत्र ३ र ४ गते काठमाडौंमा सम्पन्न प्रथम ऐतिहासिक “मातृभाषा राष्ट्रिय सम्मेलन”को हामी नेपाल अधिराज्यका आदिवासी/जनजाति संघसंस्था, विभिन्न भाषिक/संस्कृति समुदाय एवं संघसंस्था, भाषा अनुसन्धान एवं विकास संघसंस्था र मानव अधिकारवादी संघसंस्थाहरुका प्रतिनिधि सहभागी हस्ताक्षरकर्ताहरु

सन् १९४८ को मानवअधिकारहरुको विश्वव्यापी घोषणा, जसको प्रस्तावनामा, मौलिक मानव अधिकारहरु र नागरिकहरुको मर्यादा तथा कदर, महिला तथा पुरुषहरुको समान अधिकारहरुप्रति विश्वास प्रकट गरिएको छ, र जसको दोस्रो धारामा, नश्ल, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनैतिक वा अन्य विचार (आस्था), राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अरु कुनै हैसियतका आधारमा विना भेदभाव प्रत्येक व्यक्तिलाई त्यस घोषणामा उल्लेखित अधिकारहरु र स्वतन्त्रताका अधिकारका सम्बन्धमा गरिएका सुरक्षा प्रति विश्वास गर्दै,

सन् १९६६ का नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी तथा आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धीहरुको प्रस्तावनामा, मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा-पत्र अनुरूप नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारका साथै आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरु उपयोग गर्न सकिने परिस्थितिहरु सिर्जना नगरिएसम्म मानव जाति स्वतन्त्र हुन नसक्ने धारणा किटान गर्दै नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धीको धारा २६ र २७ द्वारा सम्पूर्ण व्यक्ति कानून समक्ष समान तथा कुनै भेदभाव विना कानूनको समान रक्षाका भागीदार रहेको कुरा स्वीकार्दै जातीय, धार्मिक तथा भाषिक अल्पसंख्याभएका देशहरुमा यस्ता अल्पसंख्यक नागरिकहरुलाई आ-आफ्नो समूहका सम्प्रदायसँग आफ्नो संस्कृति उपभोग गर्न, आफ्नो धर्मको पालना तथा अभ्यास गर्न र आफ्नो भाषा उपयोग गर्ने अधिकारको ग्यारेन्टी दिएको तथा जातीय भेदभावका सम्पूर्ण रूपहरुको उन्मुनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी आदि अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुबाट प्रत्याभुत गरिएका सिद्धान्तहरु प्रवर्द्धन गर्ने आकांक्षा राख्दै, बालबालिकालाई सिकाउने सबभन्दा उत्तम माध्यम उसको मातृभाषा हो भन्ने मातृभाषासम्बन्धी युनेस्को प्रतिवेदन सन् १९५३ तथा सन् १९८९ को अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सम्मेलनको स्वतन्त्र देशहरुका आदिवासी तथा प्रजाति सम्बन्धित महासन्धी नं. १६९ द्वारा आदिवासी/जनजातिहरुका बालबालिकाहरुको आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनि व्यवस्था गरिएको कुरालाई मनन् गर्दै,

संयुक्त राष्ट्र संघको सन् १९८९ को बाल अधिकार महासन्धीको धारा ३० बाट जाति, धर्म वा भाषिक अल्पसंख्यकहरु वा आदिवासी मूलक मानिसहरु बसोबास गरेका राज्यहरुमा त्यस्तो अल्पसंख्यक वा आदिवासीका बालबालिकाहरुलाई आफ्नो समूहको अन्य समुदायहरुसँग सामुदायिक रूपमा आफ्नो संस्कृति अपनाउन पाउने, आफ्नो धर्मपालन तथा प्रयोग गर्ने पाउने वा आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने पाउने अधिकारबाट वञ्चित गरिने छैन भनी प्रत्याभूत गरिएको कुरालाई दृष्टिगत गर्दै,

३१ - छापामा जनजाति

संयुक्त राष्ट्र संघको सन् १९९२ को दिसेम्बर १८ को साधारण सभाले राष्ट्रिय वा जातीय, धार्मिक तथा भाषिक अल्पसंख्यक समुदायहरूसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरुका अधिकारहरुको संरक्षण एवं सम्बर्द्धनबाट ती व्यक्तिहरु बसोवास गर्ने राज्यहरुमा राजनैतिक एवं सामाजिक स्थायित्व कायम गर्नमा योगदान पुच्चाउँछ भन्ने तथ्यको आधारमा जारी गरिएका “राष्ट्रिय वा जातीय, धार्मिक र भाषिक अल्पसंख्यक समुदायहरूसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरुको अधिकारबारेको घोषणा-पत्र (४७/१३५)” लाई स्मरण गर्दै,

संयुक्त राष्ट्र संघको आदिवासी/जनजाति अधिकारहरु सम्बन्धी मस्यौदा घोषणा-पत्रको अनुच्छेद १२, १३, १४, १५, १६ र १७ मा अदिवासीहरूलाई आफ्नो इतिहास, भाषा, मौखिक परम्पराहरु, दर्शन, लिखित पद्धति र साहित्य पुनर्जीवित गर्ने, प्रयोग गर्ने, विकास गर्ने, भावी सन्तानिमा हस्तान्तरण गर्ने तथा समुदाय, स्थान र व्यक्तिहरुका लागि आफ्नै नाम तोक्ने र कायम राख्ने, आदिवासी बालबालिकाहरूलाई राज्यको सम्पूर्ण तह र स्वरूपको शिक्षा हासिल गर्ने तथा मातृभाषामा शिक्षा हासिल गर्ने र आदिवासीहरूलाई आफ्नै भाषामा आफ्नै संचार-माध्यम स्थापना गर्ने तथा सबै प्रकारका गैर-आदिवासी संचार-माध्यमहरुमा पनि उनीहरुको समान अधिकार हुने र राज्यको स्वामित्वमा रहेको संचार-माध्यमहरुमा आदिवासीहरुका सांस्कृतिक विविधता प्रतिविम्बित हुने कार्य सुनिश्चित गर्नका लागि राज्यले प्रभावकारी उपायहरु अलवम्बन गर्नेछ, भनि स्वीकार गरिएको कुरालाई पुनर्पुष्टि गर्दै,

सन् १९९६ मा वर्सिलोनामा सम्पन्न “भाषिक अधिकारसम्बन्धी विश्व सम्मेलन” द्वारा प्रस्तुत “भाषिक अधिकारसम्बन्धी घोषणा-पत्र” का सिद्धान्त र मान्यताहरूलाई समर्थन गर्दै,

बहुसंख्यक भाषाहरु आफ्नो स्वायत्त शासन र सार्वभौमसत्ता नभएका कारणले लोपवान् अवस्थामा पुगेका एवं तिनका अस्तित्व संकटमा परेका हुन् र यस्ता भाषाहरुको विकासलाई रोक्ने तथा यस्ता भाषाहरुको छिट्ठिटो विस्थापन गर्ने प्रक्रियालाई तेज पार्ने मुख्य कारकत्वहरुमा सत्तारूढ शक्तिहरुद्वारा आफ्ना राजनैतिक, प्रशासनिक संरचना तथा भाषा लाद्ने राज्यको नीति नै हुन् भन्ने कुरालाई मनन् गर्दै,

आर्थिक, सांस्कृतिक एवं विद्युतीय संचार माध्यममा देखिएका भूमण्डलीकरण एवं एकरूपीकरणका अभियान सँगसँगै ऐतिहासिक, राजनैतिक, क्षेत्रीयता, जनसांख्यिक, सामाजिक, अवस्था एवं नव-औपनिवेशिक अर्थतन्त्रको मनोवैज्ञानिक कारणबाट सत्तामा पहुँच नपुगेका क्यौं भाषाभाषीहरु लोपहुने अवस्थामा पुगेकाले यस्ता भाषाहरुको विकास र विस्तारमा सीमितता आउने, मातृभाषाको प्रचलन र बोलिचालीमा विचलन आउने, मातृभाषीहरु प्रति विभेदी व्यवहार गर्ने प्रवृत्ति देखा पर्नुका अतिरिक्त औपनिवेशिक वा शक्ति सम्पन्न भाषाको अनुसरण वा प्रयोग गर्ने गर्नाले नागरिकहरु एवं समुदायको भाषिक अधिकारमा समेत समस्या उत्पन्न हुने कुरालाई दृष्टिगत गर्दै,

सन् १९९० को जनआन्दोलनको फलस्वरूप जारी गरिएको नेपाल अधिराज्यको संघिवान १९९० द्वारा नेपाल अधिराज्यलाई बहुभाषिक, बहुजातीय मुलुकका रूपमा अंगीकार गरिएका कुरालाई स्मरण गर्दै,

२०५० मा गठित “राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोग” द्वारा तयार पारी प्रस्तुत

३२ - छापामा जनजाति

गरिएको सुझावप्रतिवेदन र सोही वर्ष नेपाल जनजाति महासंघद्वारा आयोजित “नेपालमा भाषिक समस्या र समाधानका उपायहरु” विषयक विचार-गोष्ठीका सिफारिशहरुलाई मनन् गर्दै,

विभिन्न भाषा समुदायहरुको बीचमा शान्तिपूर्ण सह-अस्तित्व र सद्भाव कायम गर्ने, मुलुकको सार्वभौमिकता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकता सुढू बनाउने तथा सर्वाङ्गीण विकास गर्ने कार्यमा भाषा समुदायहरुको सहयोग उपलब्ध गराउने, मुलुकका सबै भाषाहरुको मान्यता संरक्षण र सम्बद्धन तथा निजी एवं सार्वजनिक क्षेत्रमा सबै भाषाहरुको निर्वाध रूपमा प्रयोगलाई सुनिश्चित गर्ने गराउने, राज्यद्वारा लागु गरिएको भाषिक एकाधिकारवादी नीतिलाई सच्चाएर सही वैज्ञानिक र समतामूलक भाषिक नीति अवलम्बन गर्नका लागि सञ्चालित भाषिक आन्दोलन प्रति ऐक्यबद्धता व्यक्त गर्ने, जातीय, भाषिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र भौगोलिक विविधता मुलुकको वास्तविकता भएका र सम्पूर्ण जाति एवं भाषाभाषी जनताको बीचमा आपसी सद्भावहरु एकता कायम गर्ने उद्देश्य यस “सम्मेलन”को रहेकोले तथा सर्वव्यापी भाषिक न्याय एवं समानताका लागि सिद्धान्त स्थापित गरी तदनुरूप मुलुकको भाषा नीति र कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरी लागू गरियोस् भन्ने सम्पूर्ण भाषाभाषीहरुको आकांक्षा यस ऐतिहासिक विवरसीय “प्रथम मातृभाषा राष्ट्रिय सम्मेलन” मा अभिव्यक्त भएकोले सन् २००० मार्च १७ तारिख (वि.सं. २०५६ चैत्र ४ गते) का दिन यो “भाषिक अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय घोषणा-पत्र” जारि गर्दछौं।

परिच्छेद एक सामान्य सिद्धान्त

धारा - १

१. सबै भाषा समुदायहरुको अधिकारहरु समान छन् र सरकारी कामकाजको भाषा, राष्ट्रभाषा, राष्ट्रिय भाषा, नेपाली भाषा, माध्यम भाषा, सम्पर्क भाषा, क्षेत्रीय भाषा, स्थानीय भाषा वा अल्पसंख्यक भाषा जस्ता कानूनी हैसियतबाट यिनीहरु सवतन्त्र छन्।
२. सबै भाषाहरु आ-आफ्नो सामूहिक पहिचान, समाज विकास, सांस्कृतिक अस्तित्वलाई अनुभुत र अभिव्यक्त विशेषि माध्यम हुन् र त्यसकारण तिनीहरु सबै आ-आफ्ना विकासका लागि आवश्यक अवस्थाहरु उपभोग गर्न सक्षम छन्।
३. सबै भाषाहरु समाज विकासको क्रममा सामूहिक रूपमा सृजित हुन् त्यसकारण भाषाहरुलाई प्रत्येक समुदायभित्र एकाकार हुन, पहिचान गर्न र संचार तथा सिर्जनाशील अभिव्यक्तिका लागि माध्यमको रूपमा निजात्मक र सामूहिक उपयोग गर्नका लागि उपलब्ध छन्।

धारा २

१. सबै भाषा समुदायहरुलाई संगठित हुने तथा समाजका सबै कार्यहरुमा आफ्ना भाषाको प्रयोगलाई सुनिश्चित गर्न आफ्ना स्रोतसाधनहरु व्यवस्थापन गर्ने गराउने अधिकार छ।

३३ - छापामा जनजाति

२. आफ्ना भाषाको निरन्तरता एवं एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा वा अरुमा हस्तान्तरण गर्ने जेजस्तो साधनहरु आवश्यक छन् प्राप्त गर्ने र लगानी गर्ने सबै भाषा समुदायहरूलाई अधिकार छ।

धारा ३

१. सबैभाषा समुदायहरूलाई विना वाय हस्तक्षेप आफ्नो भाषाको लेखन पद्धतिको लिपि, वर्णमाला, मानक चयन, स्तरीकरण, संरक्षण, विकास एवं प्रवर्द्धन गर्ने अधिकार छ।
२. सबै भाषा समुदायहरूलाई आफ्नो लिपि प्रयोग गर्ने, आफ्नो भाषाबाट अर्को भाषामा वा अन्य भाषाबाट आफ्नो भाषामा अनुवाद गर्ने, व्याकरण लेख्ने, शब्दकोष तयार गर्ने, साहित्य सृजना गर्ने, आफ्नो भाषाको स्रोतकेन्द्र खोल्ने तथा यो घाषणापत्रमा व्यवस्थित अधिकारहरुका उपभोग गर्नमा आवश्यक राज्यको स्रोत प्रयोग गर्ने आदि समान हक छ।

धारा ४

१. सबै भाषा समुदायहरूलाई समान् अधिकार छ।
२. सबै भाषाहरुको संरक्षण, प्रवर्द्धन एवं प्रयोगमा समानताको सिद्धान्त लागू गर्न तथा त्यसलाई व्यवहारमा प्रभावकारी बनाउनुका निम्नित राज्यले सबै आवश्यक प्रयत्नहरु गर्नेछ।
३. माथि उल्लेख गरिएका अधिकारका अतिरिक्त भाषा समुदायहरूलाई निम्न बमोजिम अपरिहार्य सामूहिक अधिकार हुनेछन्:
  - आफ्नो भाषा तथा संस्कृति पढ्ने, पढाउने अधिकार छ।
  - सांस्कृतिक सेवा तथा संसाधनहरु माथिको पहुँचको अधिकार छ।
  - संचार माध्यम, प्रशासन, न्यायालय, नीजि तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा आफ्नो भाषा संस्कृतिलाई प्रयोग गर्ने अधिकार छ।
  - आफ्नो भाषामा सरकारी सूचना, ध्यानाकर्षण एवं ऐन कानूनलाई जान्ने बुझ्ने र प्राप्त गर्ने र सिर्जनात्मक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्ने अधिकार छ।

धारा ५

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो भाषा क्षेत्र र समुदायमा आफ्नो भाषामा क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने अधिकार छ।
२. प्रत्येक व्यक्तिलाई व्यक्तिगत तथा पारिवारिक मामिलामा आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने अधिकार छ।
३. प्रत्येक व्यक्तिलाई आफू बसोबास गरेको क्षेत्रको भाषा वा आफ्नो व्यक्तित्व विकास वा सामाजिक गतिशीलता बढाउनुका लागि इच्छा गरेको भाषा जान्ने तथा प्रयोग गर्ने अधिकार छ।
४. प्रत्येक व्यक्तिलाई अर्को भाषा समुदाय वा व्यक्तिसँगको नीजहरूले उपयुक्त

३४ - छापामा जनजाति

ठानेको सम्पर्क र संवादको भाषालाई सम्पर्क भाषा बनाउने अधिकार छ।

५. प्रत्येक व्यक्तिले निम्न अधिकारहरु उपभोग गर्ने पाउने छः
- आफ्नो नाम आफ्नो भाषामा प्रयोग गर्ने पाउने हक,
  - भाषा समुदायको सदस्यका रूपमा मान्यता पाउने हक,
  - निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने हक,
  - आफ्नो भाषा समुदायका अन्य सदस्यहरुसँग अन्तरसम्बन्ध तथा सम्पर्कको हक,
  - आफ्नो संस्कृति कायम राख्ने तथा विकास गर्ने हक,
  - १६ डिसेम्बर १९६६ को नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार तथा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरुको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धीद्वारा प्रदत्त भाषा र संस्कृतिसम्बन्धी हक तथा भविष्यमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले स्वीकार गरेका मान्यता एवं अधिकार उपभोग गर्ने हक।

परिच्छेद दुई मौलिक हक

१. सामान्य प्रशासन तथा सरकारी निकायहरु

धारा - ६

सबै भाषा समुदायहरुलाई आ-आफ्नो क्षेत्रभित्र सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा आफै भाषा प्रयोग गर्ने अधिकार छ।

धारा - ७

सबै भाषा समुदायहरुलाई आफ्नो भाषामा केन्द्रीय, क्षेत्रीय, स्थानीय एवं सरकारी अधिकारीहरुसँग संचार, संवाद र सूचना प्रवाह एवं आदान-प्रदान गर्ने अधिकार छ।

धारा - ८

१. सबै भाषा समुदायहरुलाई आ-आफ्नो भाषाका माध्यममा सबै सरकारी कागजात प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने अधिकार छ।
२. सबै भाषा समुदायहरुलाई आ-आफ्नो भाषामा मुलुकको संविधान, ऐन, नियम एवं न्याय कानूनहरु प्राप्त गर्ने हक छ।
३. सबै भाषा समुदायहरुलाई एवं तिनका प्रतिनिधिहरुलाई संसद र संसदीय कामकाज एवं कार्वाहीमा आफ्नो भाषामा अभिव्यक्त गर्ने, सहभागी हुने र बुझ्ने अधिकार छ।

धारा - ९

प्रत्येक व्यक्तिलाई आ-आफ्नो भाषामा सरकारी, निजामति, प्रहरी, जंगी, संसद, अदालत तथा अन्य सार्वजनिक क्षेत्रमा आ-आफ्नो भाषा निर्वाच्य प्रयोग गर्ने हक छ। भाषाका

३५ - छापामा जनजाति

कारण सरकारी सेवाको कुनै तहमा प्रवेश गर्नका लागि कुनै बन्देज छन् भने त्यसलाई हटाउने काम राज्यले गर्नेछ।

माथि उल्लेखित हकहरुको पूर्णरूपमा पालना गराउन राज्यले सबै सम्भव उपायहरु अवलम्बन गर्नेछ।

धारा - १०

नागरिकहरुलाई आ-आफ्नो दैनिक जीवनमा, लेनदेनमा आफ्नो मातृभाषाको माध्यमबाट तयार गरिएका कागजातहरु दसि प्रमाणका रूपमा पेश गर्ने कानूनी अधिकार छ।

२. शिक्षा

धारा - ११

सबै भाषा समुदायलाई आफूले रोजेको लिपिमा आ-आफ्ना मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार छ।

धारा - १२

प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा हासिल गर्ने अधिकार छ।

धारा - १३

शिक्षालाई सम्बन्धित क्षेत्रका समुदायले बोल्ने भाषा र लिपिको संरक्षण, विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने आफ्नो इतिहास, संस्कृति र परम्परागत ज्ञानहरु हासिल गर्ने माध्यमका रूपमा प्रयोग गर्नेछ।

धारा - १४

सबै भाषा र लिपिको अनुसन्धान, अन्वेषण एवं विश्वविद्यालयमा अध्ययन-अध्यापन, प्रकाशन गर्ने अधिकार छ।

धारा - १५

विद्यमान अवस्थामा सापेक्षित रूपमा पिछडिएका भाषाभाषीका समुदायका छात्रछात्राहरुमा उचित छात्रवृत्ति र उच्चशिक्षामा आरक्षणको हक छ।

धारा - १६

सबै भाषाभाषीहरुका जीवनशैली, संस्कृति र सांस्कृतिक सम्पदा तथा इतिहास सिंगो राष्ट्र र विश्व कै साभा सम्पदा हुन् र त्यससम्बन्धी निरपेक्ष र निष्पक्ष ज्ञान शैक्षिक पाठ्यपुस्तकमा अनिवार्य रूपमा समावेश हुनेछ।

३६ - छापामा जनजाति

३. आदिवासी/मातृभाषामा नामहरु

धारा - १७

१. सबै भाषा समुदायलाई आ-आफ्नो भाषामा सबै क्षेत्र र अवसरमा आफ्नो नाम संरक्षण गर्ने, तथा प्रयोग गर्ने अधिकार छ।
२. सबै भाषा समुदायहरूलाई आफ्नो आदिवासी भूक्षेत्रका नामहरु स्थापित गर्ने, पुनर्स्थापित गर्ने, संशोधन गर्ने, संरक्षण गर्ने अधिकार र ऐतिहासिक नामहरु एकतर्फी रूपमा हटाउन, परिवर्तन गर्ने र नयाँ नाम दिन पाइने छैन त्यसै राजनैतिक पद्धति परिवर्तन हुँदा समेत विस्थापित गरिने छैन।

धारा - १८

आफ्नो भाषामा सबै क्षेत्रमा आफ्नो भाषाको नाम प्रयोग गर्ने, सच्चाउने वा अर्को भाषाबाट रूपान्तरण गर्न, मौलिक रूपमा राख्ने प्रत्येक व्यक्तिलाई हक छ।

४. संचार माध्यम तथा प्रविधि

धारा - १९

सबै भाषा समुदायहरूलाई आवश्यकताअनुसार स्थानीय, क्षेत्रीय तथा राष्ट्रिय संचार एवं मुद्रण माध्यमहरुमा आ-आफ्ना भाषा र लिपिहरु प्रयोग गर्ने अधिकार छ।

धारा - २०

सबै भाषा समुदायहरूलाई आ-आफ्नो भाषामा आफ्नो वा अन्य समुदायहरुको सांस्कृतिक सम्पदा, साहित्य, संस्कृति एवं सरकारी सूचनाहरु प्राप्त गर्ने हक छ।

धारा - २१

सबै भाषा समुदायहरूलाई आफ्नो भाषामा सूचना प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु सबै किसिमका अत्याधुनिक साधनहरु र स्रोतसाधनहरु परिचालन गर्ने अधिकार हुनेछ।

धारा - २२

नेपालको बहुभाषिक सामाजिक यथार्थलाई स्वीकार गर्दै राज्यले सरकारी संचार नीतिलाई राष्ट्रका सम्पूर्ण भाषाहरु समान हुन भन्ने मान्यताका आधारमा नयाँ ढङ्गबाट तय गर्नेछ।

धारा - २३

राज्य सम्बन्धी सबै सूचनाहरु आ-आफ्नो भाषाहरुको माध्यममा निर्वाच्य प्राप्त गर्ने अधिकार सबै भाषा समुदायहरुमा नीहित छ।

३७ - छापामा जनजाति

५. सांस्कृतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्र

धारा - २४

सबै भाषा समुदायहरूलाई सांस्कृतिक अभिव्यक्तिका सबै रूपहरूमा आफ्नो भाषाको प्रयोग, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने अधिकार छ।

धारा - २५

सबै भाषा समुदायहरूलाई आफ्ना भाषामा भएका अनुसन्धान, अध्ययन, लेख, साहित्य वा कुनै पनि रूपमा रहेका स्रोतमा पहुँचको अधिकार छ।

धारा - २६

सबै भाषा समुदायहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र सबै किसिमका सामाजिक-आर्थिक क्रियाकलापहरूमा आफ्नो भाषा र लिपि प्रयोग गर्ने, अधिकारिक दस्तावेजका रूपमा संरक्षित गर्ने वा आवश्यक परेमा सरकारी अड्डा अदालतमा सबूतका रूपमा लारने गरी प्रचलन गर्ने अधिकार छ।

धारा - २७

सबै भाषा समुदायहरूलाई आफ्नो जातीय कामकार्वाही आफ्नो भाषा वा कर्मकाण्डका भाषा वा अरु कुनै पनि रूपमा मौखिक भाषामा संचालन गर्ने अधिकार छ।

लोपवान तथा अस्तित्व संकटमा रहेका भाषा र लिपिहरूलाई राज्यस्तरबाट विशेष संरक्षणको हक छ।

**परिच्छेद तीन
आधिकारिक दायित्व**

धारा - २९

सबै भाषा समुदायले आफ्ना हक सरल र सुलभ ढड्क्ले उपभोग गर्ने भन्ने हेतुले राज्यद्वारा यो घोषणापत्रमा उल्लेख भएका अधिकारहरु प्रत्याभूत गराउने सबै आवश्यक कदमहरु चालिने छ।

धारा - ३०

राज्यले यो घोषणापत्रमा व्यवस्था भएका अधिकारसंग बाझिएका हदसम्म वर्तमान संविधान, ऐन, कानून र नियमावली खारेजी, संशोधन र परिवर्तन वा छुट्टै कानून बनाउने छ।

धारा - ३१

यो घोषणा-पत्र अनुसार मुलुकमा भाषा समुदायहरूको संरक्षण गर्न भाषाको प्रवर्द्धन

२८ - छापामा जनजाति

गर्न तथा यो घोषणापत्रमा उल्लेखित अधिकारहरु प्रत्यभूत गराउन राज्यले भाषाभाषीहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी एक उच्चस्तरीय अधिकारसम्पन्न भाषा परिषद् गठन गर्नेछ।

विविध

१. राज्य तथा भाषा समुदायहरुले यो घोषणा-पत्रलाई विभिन्न भाषा र लिपिहरुमा अनुवाद गरी वितरण गर्ने छन्।

(प्रथम मातृभाषा राष्ट्रिय सम्मेलन २००० को प्रतिवेदन)